

1.11. КОНСУЛЬТУВАННЯ З МОЛОДІЖНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

ADVISING ON YOUTH ENTREPRENEURSHIP TO ENSURE SUSTAINABLE ECONOMIC DEVELOPMENT

Валерій Орлов

доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник
лабораторії професійної кар'єри Інституту
професійної освіти НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-1843-390X>
v.f.orlov@ukr.net

Людмила Базиль

доктор педагогічних наук, професор,
провідний науковий співробітник
лабораторії професійної кар'єри Інституту
професійної освіти НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0003-4130-5436>
ljudmilabazyl@gmail.com

Дмитро Закатнов

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник,
завідувач лабораторії професійної кар'єри
Інституту професійної освіти
НАПН України,
<https://orcid.org/0000-0002-4130-089X>
23dazkum@ukr.net

Valerii Orlov

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Chief Researcher of the Professional Career
Laboratory of the Institute of Vocational
Education of the NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-1843-390X>
v.f.orlov@ukr.net

Liudmyla Bazyl

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Leading Researcher at the Professional Career
Laboratory of the Institute of Vocational
Education of the NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-4130-5436>
ljudmilabazyl@gmail.com

Dmytro Zakatnov

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Researcher,
Head of the Laboratory of Professional Career
of the Institute of Vocational Education of the
NAES of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-4130-089X>
23dazkum@ukr.net

Обґрунтовується суть консультування з молодіжного підприємництва як складноструктурованої інтерактивної стратегії надання допомоги майбутнім підприємцям у досягненні успіху. Така стратегія є цілісною, унікальною за своїм змістом системою, яку можна представити як спільну результативну діяльність здобувача професійної освіти і педагога-консультанта. Основним продуктом такої діяльності авторами позиціоновано результативні зміни в свідомості здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти, їхньому ставленні до майбутньої бізнес-діяльності, мінімізація проблемних аспектів їхнього цивілізаційного буття, подолання невпевненості, труднощів у оволодінні основами фінансової грамотності і підприємництва, покращення емоційної сфери, оптимізація особистісних якостей.

The article substantiates the essence of youth entrepreneurship counselling as a complex interactive strategy for assisting future entrepreneurs in achieving success. Such a strategy is a holistic, unique system, which can be presented as a joint effective activity of a vocational education student and a teacher-consultant. The main product of such activity is effective changes in the consciousness of students of vocational education and training, their attitude to future business activities, minimisation of problematic aspects of their civilisation, overcoming uncertainty, difficulties in mastering the basics of financial literacy and entrepreneurship, improvement of the emotional sphere, optimisation of personal qualities.

Ключові слова: *молодіжне підприємництво, професійна освіта, консультування з питань молодіжного підприємництва, підприємницька діяльність, здобувачі професійної (професійно-технічної) освіти.*

Keywords: *youth entrepreneurship, professional education, consulting on youth entrepreneurship, entrepreneurial activity, students of professional (vocational and technical) education.*

Забезпечення національних інтересів України щодо сталого розвитку держави, громадянського суспільства й економіки для досягнення зростання рівня та якості життя населення, додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина набуває особливої актуальності за сучасних цивілізаційних обставин. З-поміж ухвалених Указом Президента України 17 цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, що є орієнтирами розроблення нормативно-правових актів, прогнозних і програмних документів щодо забезпечення збалансованості економічного, соціального та екологічного вимірів сталого розвитку України значну увагу має бути приділено «сприянню поступальному, всеохоплюючому та сталому економічному зростанню, повній і продуктивній зайнятості та гідній праці для всіх».²⁰³

Підприємницька діяльність у всіх економічно розвинених країнах справедливо визнається провідною рушійною силою, а підприємництво – одним із вирішальних чинників зміцнення конкурентоспроможності національної економіки. Під впливом цивілізаційних трансформацій в Україні і світі поступово утверджуються нові способи господарської діяльності, моделі економіки, й водночас, – підходи до підготовки майбутніх підприємців у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої і вищої освіти.

Проблема сучасної практики підготовки молоді до підприємництва пов'язана з розумінням її цільових настанов лише як формування фінансової грамотності, формування знань з основ підприємництва, набуття умінь і навичок щодо започаткування власного бізнесу та здійснення підприємницької діяльності. Головною метою підприємницької освіти і консультування має бути, передовсім, розвиток підприємливості у кожного майбутнього фахівця та активізація підприємницьких якостей, що сприятиме становленню молодіжного підприємництва як соціально-економічного феномену.

²⁰³ Верховна Рада України. (2019). *Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року.* Законодавство України. Указ Президента № 722/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

Відтак загальними характеристиками консультування з молодіжного підприємництва як стратегії допомоги майбутнім підприємцям визначаємо:

- емпатійне розуміння;
- шанобливе ставлення до потенційних можливостей суб'єкта освіти, який планує самостійно будувати власне життя;
- конгруентність (або щирість) стосунків.

Консультування з молодіжного підприємництва є одним з важливих напрямів професійної діяльності не тільки практичних психологів, соціальних педагогів, а й викладачів закладів П(ПТ)О спрямованих на реалізацію знань, вмінь, здатностей випускників цих закладів в умовах воєнного стану та відновлення економіки України у післявоєнний час. Отже, консультування з молодіжного підприємництва, спрямоване на цілісний і наскрізний розвиток підприємливості, реалізується у рамках формальної і неформальної освіти для кар'єри у сфері підприємництва та спрямовується на виконання таких основних завдань:

- 1) підвищення рівня обізнаності здобувачів професійної освіти щодо самозайнятості й можливостей кар'єрного зростання у підприємстві;
- 2) рефлексія особистісних якостей і загальноприйнятих (горизонтальних) навичок, які є ознакою підприємницького мислення та поведінки;
- 3) розроблення бізнес-проектів і керування міні-компаніями;
- 4) усвідомлення способів набуття ділових навичок і знань про те, як розпочати й успішно розвивати бізнес за конкретних соціально-економічних обставин.²⁰⁴

Незважаючи на значущість молодіжного підприємництва у стимулюванні економічного розвитку завдяки створенню робочих місць, інноваціям та конкурентоспроможності його потенціал у багатьох країнах реалізується лише частково. Безперечно, у визначенні політики з підтримки молодіжного підприємництва не може використовуватися єдиний підхід для всіх країн, а має враховуватися національний соціально-економічний контекст і конкретні регіональні проблеми цивілізаційно-економічного поступу конкретної країни.

²⁰⁴ Базиль Л., & Орлов В. (2023). Концептуально-парадигмальні виміри підготовки здобувачів професійної освіти до молодіжного підприємництва. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Педагогічні науки*, 53, 31–39. http://nbuv.gov.ua/UJRN/vgnpu_2023_3_5

Однак результати виконаного нами дослідження значною мірою сприятимуть виробленню дещо універсального й більш загального підходу до організації та здійснення консультування з молодіжного підприємництва, як в країнах з розвиненою економікою, так і недостатньо розвинених, або зі зруйнованою економікою внаслідок війни, тому числі й в Україні.

Євроінтеграційні процеси у підготовці здобувачів професійної освіти до молодіжного підприємництва, впроваджені у соціальну й освітню практику, є важливою рушійною силою економічного поступу повоєнної України, зокрема, подолання безробіття і створення робочих місць, що узгоджено з «Цілями сталого розвитку до 2023 року».

З березня 2022 року, у зв'язку з повномасштабним вторгненням російських військ істотно призупинилась активність національного ринку праці, що спричинило стрімке збільшення числа безробітних. Зростання безробіття серед молоді зацентрувало проблему становлення молодіжного підприємництва, змістивши її у фокус дискусій про відновлення національної економіки Української держави, задля визначення стратегій (траєкторій, способів, моделей) і порядку розвитку цього явища в повоєнний період. Відтак, у науково-освітньому просторі істотно зріс інтерес до світового досвіду функціонування молодіжного підприємництва, зокрема, інноваційних технологій, що забезпечують високий рівень бізнес-освіти молоді.

Відповідно до результатів проведених нами досліджень маємо підстави стверджувати, що для забезпечення відкритого і безперешкодного доступу учнівської і студентської молоді до актуальних знань зі створення власної справи й подальшого успішного ведення бізнесу з обов'язковим його адаптуванням до різних цивілізаційних обставин, розвитку професійної та підприємницької компетентностей здобувачів освіти, а також – формування навичок використання новітніх технологій, створення соціально затребуваних комерційних продуктів і послуг, необхідно інвестувати в об'єкти технологічної інфраструктури, створюючи у такий спосіб міцне підґрунтя для розвитку цифрової економіки та поширення інновацій. Саме тому, як свідчить світовий досвід, надзвичайної затребуваності набули численні бізнес-інкубатори й акселератори (Junior Achievement, Club Kidpreneur, Build Your Business, Junior Achievement-Young Enterprise Europe (JA-YE), Start-Up Chile, India's Start-Up Village тощо), що зумовлено, зокрема, їх потенційними ресурсами у створенні сприятливого середовища для винайдення, просування й популяризації інноваційних продуктів і послуг ефективної господарської діяльності.

Неоднозначне, а часом і негативне ставлення суспільства до підприємництва, невизнання молодіжного підприємництва як соціально-економічного явища, страх випускників закладів П(ПТ)О зазнати невдачі, недостатність фінансових ресурсів (матеріальних можливостей) для започаткування власної справи і дієвих інтерактивних цифрових платформ, що сприяли б залученню саме молодих осіб до бізнес-діяльності, а також відсутність постійного й вільного доступу до ринків продуктів і послуг – це лише деякі з основних перешкод, що нівелюють зусилля державних інституцій, закладів освіти, громадських організацій і суспільства загалом у створенні культури молодіжного підприємництва в Україні.

Безперечно, зорієнтованість бізнес-сфери на надання допомоги молодим підприємцям у започаткуванні й успішному веденні власної справи має вагоме значення в забезпеченні належної підтримки молодіжного підприємництва. Саме ефективна підприємницька освіта справедливо вважається наріжним каменем у формуванні фінансової грамотності, набутті практичних умінь і навичок заснування власної справи й подальшого успішного ведення бізнесу. При цьому вирішальне значення в опануванні молодими людьми основ підприємництва відіграє відповідна підготовка викладачів закладів П(ПТ)О, інтегрована в загальну систему освіти.

Окрім цього, на нашу думку, необхідно активізувати ресурс професійного навчання для формування в майбутніх фахівців навичок ведення бізнесу та забезпечення самозайнятості. Вирішити такі питання вбачається можливим на основі внесення коректив у соціально-правовому полі, створенні відповідного теоретико-методичного забезпечення підготовки молоді до підприємницької діяльності, наукового обґрунтування й запровадження в освітню практику конкретних методичних рекомендацій і технологій консультування з молодіжного підприємництва.

Визнаючи, що молоді люди стикаються зі значними перешкодами в правовому полі, зарубіжні дослідники аналізують вузькі місця підприємницької освіти окремих країн, що істотно уповільнюють, а часом і взагалі нівелюють прагнення й потенціали молодих підприємців розпочати свій бізнес. До таких суттєвих бар'єрів віднесено: складні регуляторні процеси й високі бізнес-витрати на реєстрацію.

Наприклад, досвід Італії щодо спрощеного регулювання підприємницької діяльності візуалізує переваги реалізації заходів, спрямованих на заохочення молоді до самозайнятості. Змістом інших

заходів також передбачено мінімізацію стигм, пов'язаних із невдачею бізнесу, та сприяння перезапуску стартапів.

Отже, орієнтування зусиль держави для розвитку МСП шляхом надання актуальних послуг молодим суб'єктам підприємницької діяльності мають важливе значення для забезпеченні належної підтримки саме молодого підприємництва.

Ефективна підприємницька освіта – це своєрідний ключ для, по-перше, здобуття майбутніми фахівцями знань, компетентностей і навичок, необхідних для підприємництва та, по-друге, закладення підвалин розвитку бізнес-культури у суспільстві.

Наприклад, програма ЮНКТАД Empretec як і програма Міжнародної організації праці (МОП) «Знай про бізнес» зорієнтовані на ознайомлення молодих людей із основами підприємницької діяльності. При цьому саме педагогічні працівники мають вирішальне значення в забезпеченні інтегрування процесів оволодіння основами підприємництва, формування підприємницьких навичок здобувачів освіти з процесами професійної підготовки здобувачів П(ПТ)О. Окрім означеного, викладачам важливо навчитися посилювати спроможність систем професійної освіти й виробничого навчання озброювати молодь навичками ведення підприємництва та забезпечення самозайнятості.

Технології та інновації є важливими рушійними силами економічного розвитку. Бізнес-інкубатори й акселератори, на кшталт: Start-Up Chile та India's Start-Up Village, з'явилися, у зв'язку з необхідністю створення сприятливого бізнес-середовища, яке сприяє інноваціям.

Отже, важливо інвестувати в технологічну інфраструктуру, щоб створити основу для процвітаючої цифрової економіки та надати поштовх поширенню інновацій, а також забезпечити молодим людям доступ до знань і розвитку підприємницької компетентності, а також навичок використання технологій і створення продуктів та послуг.

Доступ до фінансів є суттєвим обмеженням для молодих людей, які воліли б розпочати або розвивати бізнес. Вимоги до застави, високі банківські комісії, неадекватні продукти для молоді та відсутність фінансової грамотності є вузьким місцем для молоді. Заходи щодо забезпечення фінансової інклюзії для молоді було проведено в кількох країнах.

Наприклад, Kerala Finance Корпорація та Bhatariya Yuva Shakti Trust в Індії надають молодим підприємцям позики без застави. Крім того, фінансові установи все більше орієнтують свої послуги на задоволення потреб молоді.

Child and Youth Finance International, розширює доступ до фінансування молодих людей, а Youth Business International забезпечує молодь фінансуванням для відкриття та розвитку власного бізнесу. Створення фондів для стимулювання інновацій та розвитку підприємництва позиціонується як екосистема, що підтримуватиме інновації, спрямовані на користь життєдіяльності вразливих груп. Мова йде про програми, на кшталт: Aflateen, Програма фінансової грамотності Співдружності, які передбачають підвищення фінансової грамотності учнівської і студентської молоді.

Зростання ємності фінансового сектору з обслуговування молодіжних стартапів має вирішальне значення у забезпеченні доступу молодих людей до отримання відповідних фінансових послуг. Нарешті, ставлення суспільства до підприємництва, страх перед невдачею, недостатнє просування можливості для підприємництва, відсутність платформ зі сприяння залученню молодих підприємців та відсутність доступу до ринків є перешкодами, які підривають зусилля зі створення культури підприємництва.

Наведені аспекти підкреслюють важливість таких подій, як «Global», «Тиждень підприємництва», «Демонстрації ролі підприємництва в суспільстві», «Випадок Альянсу молодих підприємців Співдружності та Азії (СААУЕ)» тощо підтверджують важливість створення мережі об'єктів молодіжного підприємництва як платформи для залучення молодих підприємців і як організації, що виступає за інтереси молодих підприємців в Азії.

Цінним є досвід ініціативи YouthTrade в США, що пов'язують молодіжні підприємства з іншими підприємствами, купують сертифіковані продукти YouthTrade і допомагають молодим підприємцям вийти на внутрішній і зовнішньоекономічний ринки.

Отже, важливо розробити інтерактивні платформи комунікування з молодими людьми, що сприятиме розвитку молодіжних підприємницьких мереж та асоціацій.

На основі вивчення реальних практик підприємницької діяльності й моніторингових розвідок дослідниками виявлено основні перешкоди, які вважаємо доцільним оформлювати в форматі, як «резюме перешкод, що впливають на молодих підприємців, та рекомендованих дій для службовців і освітян» (табл. 1.4).²⁰⁵

²⁰⁵ UNCTAD, & Commonwealth. (2015). *Policy guide on youth entrepreneurship*. United Nations Conference on Trade and Development. <https://unctad.org/webflyer/policy-guide-youth-entrepreneurship>

Таблиця 1.4

Перешкоди, що впливають на молодих підприємців та основні рекомендації для їх подолання

<i>Сфери політики</i>	<i>Перешкоди для молодих підприємців</i>	<i>Основні рекомендовані дії для політиків</i>
Оптимізація регуляторного тиску	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Високі витрати на реєстрацію бізнесу ▪ Складні регуляторні процедури ▪ Недовіра до регуляторного середовища ▪ Обмежені знання нормативно-правових актів, зокрема авторських прав, правил щодо отримання патентів або торгових марок 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Прогнозувати орієнтовний час і вартість відкриття бізнесу ▪ Збалансувати регулювання та стандарти зі стійкими цілями розвитку ▪ Спростити регулювання вимог (наприклад, ліцензії, процедури, адміністративні вимоги) щодо започаткування і ведення бізнесу ▪ Поліпшити процедури реєстрації та звітності бізнесу на основі ІКТ ▪ Запровадити прозору інформацію, швидкий доступ до механізмів та «єдине вікно» для об'єднання процедур ▪ Зробити виконання контрактів легшим і швидшим ▪ Проводити інформаційні кампанії з питань регулювання ▪ Гарантувати захист власності
Посилення підприємницької освіти і розвитку підприємницьких навичок	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Неузгоджена інтеграція підприємництва в систему освіти ▪ Обмежений практичний досвід ▪ Відсутність та/або обмежена орієнтація щодо підприємливого ставлення, поведінки і навичок серед викладачів ▪ Обмежений та/або неякісний бізнес, послуги з розвитку підприємницьких навичок 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Забезпечувати базову обізнаність з підприємництва на первинному (шкільному) рівні ▪ Сприяти розвитку підприємницьких навичок за допомогою факультативів, позакласних заходів, екскурсій ▪ Забезпечувати підтримку курсів та програм з підприємництва, кафедр у закладах вищої освіти ▪ Сприяти професійному навчанню та навчанню за модульними програмами ▪ Пропагувати методики та досвід навчання підприємству на практиці ▪ Заохочувати педагогів до навчання підприємницькій діяльності ▪ Сприяти розвитку освітянських спільнот з питань підприємництва ▪ Запровадити або зміцнити орієнтовані на молодь послуги з розвитку бізнесу ▪ Заохочувати спеціально розроблені локальні матеріали, тематичні дослідження та моделі, інтерактивні онлайн-інструменти виховання

Продовження табл. 1.4

<i>Сфери політики</i>	<i>Перешкоди для молодих підприємців</i>	<i>Основні рекомендовані дії для політиків</i>
<p>Сприяння технології обміну інноваціями</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Відсутність навичок ІКТ ▪ Неадекватна інфраструктура (фізична, робочий простір, цифрова, доступ до надійної та дешевої електроенергії) ▪ Недостатня технологічна підготовленість ▪ Обмежені зв'язки між молоддю, стартаперами, орієнтованими на зростання й інвесторами 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Сприяти навчанню молоді навичкам ІКТ ▪ Зробити доступними для молоді ІКТ ▪ Впроваджувати політику підтримки технологічних інкубаторів, науково-дослідних лабораторій та розробки кластерів ▪ Забезпечення можливостей для роботи молоді в існуючих бізнес-інкубаторах, центрах знань і наукових парках ▪ Заохочувати комерціалізацію наукових досліджень на базі університетів та центрів підприємництва для підтримки молодіжних інновацій та сприяння набуттю навичок серед молоді ▪ Інвестувати в інновації через гранти, податкові пільги та інші стимули, що заохочують державно-приватне партнерство та співробітництво університетів і промисловості ▪ Сприяти розвитку навичок молодіжного бізнесу та доступ на ринок через ділові зв'язки ▪ Підтримувати молодіжний бізнес через наставництво великих покупців
<p>Удосконалення доступу до фінансів</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Невідповідність та/або відсутність сприятливих фінансових продуктів ▪ Надмірні обмеження (вікові, щодо відкриття банківських рахунків) ▪ Низький рівень фінансової грамотності ▪ Високі вимоги до кредитів і заставу 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Сприяти розвитку доступних для молоді джерел фінансування, зокрема через використання технології мобільного банкінгу ▪ Інформувати молодих підприємців про фінансові послуги, орієнтовані на молодь, включаючи неформальне кредитування та варіанти іншого життєздатного фінансування ▪ Провести реформи фінансового сектору, спрямовані на збільшення фінансової інклюзії ▪ Створити бюро з кредитування суб'єктів молодіжного підприємництва ▪ Сприяти навчанню фінансової грамотності, орієнтованому на молодь

Продовження табл. 1.4

Сфери політики	Перешкоди для молодих підприємців	Основні рекомендовані дії для політиків
Сприяння, обізнаність, спільноти (осередки, мережа)	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Негативне ставлення суспільства до підприємництва ▪ Недостатнє просування прикладів для наслідування ▪ Слаборозвинені мережі молодіжного підприємництва ▪ Недостатнє просування підприємницьких можливостей 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Підтримка державно-приватного партнерства, спрямованого на розбудову спроможностей фінансового сектору обслуговувати стартапи ▪ Сприяння розвитку бізнесу та наставництва замість традиційної застави ▪ Упровадження політик доступу молоді до фінансування ▪ Висвітлювати талант молодих підприємців, а також переваги підтримки/ інвестування в них ▪ Підтримка визнання невдач як частина навчання у контексті досягнення успіху ▪ Проведення конкурсів та нагород молодіжного підприємництва ▪ Сприяти обміну знаннями між успішними бізнесменами та молодими підприємцями-початківцями ▪ Стимулювати розвиток молодих підприємців та однорангових мереж ▪ Використання соціальних медіа та ін. засобів комунікації й платформ ▪ Отримання та розгортання інформації про бізнес-можливості для молоді ▪ Сприяти розвитку підприємництва на національному, регіональному та місцевому рівнях

Джерело: *Policy guide on youth entrepreneurship*
(<https://unctad.org/publication/policy-guide-youth-entrepreneurship>).

Результати досліджень враховують поточні виклики: безробіття, бідність і гендерна нерівність узгоджується з глобальними цілями розвитку молодіжного підприємництва, зменшення кількості безробітної молоді та збільшення числа молодих людей, які здобувають професійно-технічні навички як пріоритетні цілі. В якості відповідної точки цієї структури важливо зазначити, що не існує універсально узгодженого визначення терміну «молодь». Визначення сильно варіюється в різних країнах, міжнародних організаціях, а також фінансових агенціях та молодіжних асоціаціях й охоплює від 12 років (у кількох африканських країнах) і поширюється до 35 років. ООН, наприклад, визначає молодь як молодих чоловіків і дівчат у віці 15–24

років. З іншого боку, в Польщі, молодь визначається, як особи у віці 15–29 років. Хоча кожне визначення молодості є дійсним, термін використовується переважно для позначення молодих людей у віці 15–24 років.

Дослідники спираються на Керівну структуру Співдружності для молодіжних підприємств, ресурсний інструмент, призначений для надання програм допомоги урядам у розвитку молодіжних підприємств, а також здійснення Рамкової політики у сфері підприємництва (EPF) ЮНКТАД, яка підтримує ідею розвитку молодіжного підприємництва у країнах, що розвиваються, у розробці ініціатив, заходів та установ для сприяння підприємництву.

Ключовими напрямками сприяння розвитку молодіжного підприємства на міжнародному рівні визначено:

- створення державної підприємницької стратегії;
- оптимізацію нормативно-правового регулювання бізнес-середовища;
- посилення підприємницької освіти та розвиток підприємницьких навичок;
- сприяння технології обміну інноваціями;
- удосконалення доступу до фінансів;
- поширення кращих практик і прикладів для наслідування.

Європейськими політиками передбачено конкретні кроки для створення національної стратегії молодіжного підприємництва для кожної з країн.

Початковим кроком є оцінювання стану підприємницької екосистеми, що передбачає відображення й вимірювання її особливостей з метою визначення можливостей і проблемних моментів становлення молодіжного підприємництва, а також прогнозування способів вирішення цих проблем на засадах державно-приватного партнерства. Ситуаційний аналіз екосистеми молодіжного підприємництва потребує збору базової інформації (якісних і кількісних даних), що має бути враховано в розробленні стратегії молодіжного підприємництва. На молодіжне підприємство впливають моделі національної економіки, розмір ринку, доступ до фінансування, концентрація молоді в сільській або міській місцевості, інфраструктура, система охорони здоров'я, освіти, спеціалізовані дослідницькі та навчальні послуги, технологічна готовність і витонченість бізнесу, особливо в країнах з переважно сільським населенням. Інші аспекти підприємницького середовища, які потрібно буде врахувати керівництву охоплюють домінуючі характеристики

молодих підприємців у їх контексті. За регіонами, молоді підприємці зосереджені на різних етапах підприємницького шляху.

У всіх регіонах, крім США, молоді люди у віці 18–34 років частіше, ніж дорослі, або підприємці-початківці (ті, хто володіє підприємствами на стадії їх становлення), або нові підприємці (ті, хто володіє або керує активним бізнесом, який існує від 3 до 42 місяців). В Африці найбільша частка нових і зароджуваних підприємств (30 %) належать молоді. За ними йдуть Латинська Америка та Карибський басейн (18 %), Азіатсько-Тихоокеанська та Південна Азія (11 %), Європейський Союз (9 %), США (12 %). На регіони Східної та Північної Африки (MENA) припадає 8 % цих підприємств.²⁰⁶

Дослідники враховують, що серед інших соціально-економічних факторів молодь не є однорідною групою. Обставини молодих людей сильно відрізняються залежно від віку, статі, рівня освіти та географічного положення.

Крім того, молоді люди не тільки мають різні потреби, можливості та очікування, але також стикаються з різними бар'єрами на ринку праці. Молоді дівчата та жінки, особи с особливими потребами, а також імігранти, меншини та молодь мігрантів, стикаються з додатковими ускладненнями. Тому державним службовцям, що займаються питаннями соціально-економічної політики рекомендується вивчати потреби різних прошарків молоді та розробляти конкретну політику для подолання їхніх обмежень.

Дослідники наголошують на тому, що приватний сектор, який відіграє важливу роль у розвитку підприємств, а також академічні заклади – школи, коледжі та університети, які надають послуги в сфері підприємницької освіти, повинні бути залучені до цього процесу. У світовому просторі створюються молодіжні організації та мережі розвитку, які працюють з молоддю і володіють інформацією про їхні потреби. Такими, наприклад, є Альянс молодих підприємців Співдружності та Азії (CAAYE) та G-20 Young Entrepreneurs Альянс (YEA). Пропонується спрямувати їхню діяльність таким чином, щоб не лише бенефіціари, але й молодь була партнерами та співробітниками у розробці стратегії щодо молодіжного підприємництва.

Наступним кроком є визначення цілей та розстановка пріоритетів. За результатами оцінки потреб та аналізу ситуації пропонується проводити діалог за участю зацікавлених сторін, щоб визначити пріоритети, яких слід дотримуватися. Важливо відзначити, що сформульовані цілі та пріоритети, визначають усі інші аспекти

²⁰⁶ Youth Business International. (2023). *Impact report 2023*. <https://stories.youthbusiness.org/impact-report-2023/index.html>

стратегії молодіжного підприємництва, від інституційної установки до здійснення специфічних заходів.

Наприклад, Південноафриканська стратегія розвитку молодіжного підприємництва (YEDS) на 2013–2023 рр., передбачала наставництво і коучинг, інкубацію, підтримку бізнес-інфраструктури, фінансування та підвищення обізнаності щодо ключових факторів розвитку молодіжної підприємницької екосистеми. У стратегії щодо молоді, яка потребує особливих підходів, були чітко визначені пріоритети. Йдеться про молодих людей у сільській місцевості, молодих південноафриканців, щодо розширення їхніх економічних можливостей як рекомендовано в Законодавчій базі Broad-Based.

Деякі країни вжили заходів для заохочення молоді до участі в соціальній діяльності підприємництва. Зростання соціального підприємництва, визнання можливості створення соціальної цінності, відображає зростання значення соціальних підприємств у вирішенні нагальних проблем в громадах і сприяння інклюзивному росту та соціальному залученню.

Наступний крок – це забезпечення узгодженої стратегії молодіжного підприємництва в рамках державно-приватного партнерства. Вважається, що молодіжне підприємництво не має бути «окремим напрямом», ізольованим в одному міністерстві. У багатьох країнах існує організація, відповідальна за справи молоді. Існують Міністерства молоді, що можуть грати важливу роль у розробці стратегії молодіжного підприємництва. Однак інші зацікавлені сторони за межами юрисдикції та технічної експертизи міністерства мають відігравати певну роль у визначенні цілей реалізації та моніторингу стратегії, включаючи основні структури державного та приватного секторів у сферах фінансів, освіти, науки і промисловості, торгівлі та сільського господарства, а також регуляторні органи, що мають брати активну участь на етапі розробки стратегії розвитку молодіжного підприємництва.

Ефективність стратегій розвитку підприємництва залежить від того, наскільки відрізняються інтегровані елементи стратегії та як вони узгоджені із загальним розвитком стратегії та з іншими національними стратегіями щодо конкурентоспроможності та розвитку приватного сектору. Гармонізація зі стратегічними процесами, що здійснюються різними національними міністерствами та національними комісіями мають вирішальне значення для використання синергії.

Наприклад, в Уельсі стратегія молодіжного підприємництва охоплює ключові сфери, зокрема освіта, фінанси, обізнаність та інновації. Стратегія узгоджена з національною освітньою політикою та

виробництвом і підприємництво вбудоване в систему освіти від початкової (діти від п'яти років) до валлійського бакалавра, з можливістю працевлаштування та навичками підприємницької діяльності, які є важливою частиною основної освіти студентів.

У Замбії 6-й Національний план передбачає створення культури підприємництва серед громадян та сприяння розвитку підприємницьких навичок у підприємницькій підготовці на всіх рівнях системи освіти.²⁰⁷

Наступним кроком є зміцнення інституційної бази.

Важливим у розробці стратегії молодіжного підприємництва є визначення лідера закладу координації молодіжного підприємства. Роль провідного агентства полягає в координації діяльності різних зацікавлених сторін, залучених до розробки стратегії розвитку молодіжного підприємства. Таке агентство сприяє розробці стратегії шляхом визначення цілей, необхідних для її реалізації, та до мобілізації ресурсів, які забезпечать ефективний розвиток та реалізацію стратегії. При цьому підкреслюється, що провідний орган, який призначений для координації молоді повинно мати сильний дорадчий орган, в якому беруть участь молоді люди, які усвідомлюють суть проблем та здатні вживати відповідні заходи.

Прикладом є Ботсвана де Міністерство молоді, спорту та культури через Департамент у справах молоді має повноваження нагляду за виконанням Національної молодіжної політики та Національний План дій для молоді. Розвиток підприємства є невід'ємною частиною діяльності Міністерства, діяльність якого включає адміністрування Національного фонду розвитку молоді, що забезпечує фінансування економічної діяльності молоді.

Важливим аспектом стратегії розвитку молодіжного підприємства і *ще одним кроком* у забезпеченні дослідження цього науково-практичного і соціально економічного напрямку є *вимірювання результатів*. Необхідно на початку визначити чіткі показники ефективності. Комплексний регулярний моніторинг впливу політики молодіжного підприємства, програми та інші заходи. Крім того, положення програми розвитку молодіжного підприємства, ініціативи та інші вжиті заходи мають бути частиною механізмів зворотного зв'язку і мають бути доведені до всіх зацікавлених сторін. У зв'язку з цим має бути створена управлінська інформаційна система, яка полегшує збір і відстеження даних щодо продуктивності розвитку. Як частина процесу, конкретні контрольні показники та показники

²⁰⁷ United Nations Conference on Trade and Development. (2015). *Policy guide on youth entrepreneurship*. <https://unctad.org/webflyer/policy-guide-youth-entrepreneurship>

щодо молодіжного підприємництва необхідно розвивати та мати зібрані дані про ці елементи. Також важливе значення надається визначенню показників ефективності, які демонструватимуть зміни у молодіжному підприємстві.

Наприклад, молодіжна стратегія Європейського Союзу (ЄС) має індикатори для оцінки частки самозабезпечення молоді. У Південній Африці в межах розроблення Стратегії розвитку молодіжного підприємництва створено систему даних про підприємництво. Відстежується результативність молодих підприємців та оцінюється ефективність стратегії шляхом моніторингу цілей і прогалини.²⁰⁸

Ставлення до підприємництва серед молоді оцінюється за кількістю молоді, яка виявила зацікавленість у відкритті бізнесу. Інші показники включають кількість молоді NEET. Йдеться про молодь у віці від 15 до 24 років, яка не вчиться, не працює і не набуває професійних навичок. У зарубіжній літературі це молоде покоління означає NEET (Not in Employment, Education or Training). Представники цієї групи населення відірвані від сфери освіти та ринку праці, що в майбутньому може призвести до проблем з працевлаштуванням та становленням їх як повноцінних членів суспільства. Соціально-економічні характеристики NEET молоді вказують на те, що найбільш значущими причинами виникнення та існування цієї категорії населення є невідповідність здобутої освіти вимогам ринку праці та її низький рівень. NEET є одним із ключових показників ефективності ринку праці в розвинених країнах.²⁰⁹

Результати аналізу підходів до консультування з молодіжного підприємництва зарубіжних країн свідчать, що через відсутність підприємницької освіти в навчальних програмах багатьох систем освіти молоді люди часто не поінформовані про підприємницьку діяльність і не мотивовані до набуття відповідних навичок. Де підприємницька освіта доступна, підприємництво часто пропонується лише як складова частина інших предметів. Крім того, невідповідність навичок, які молоді люди здобувають під час навчання в закладах освіти недостатньо для зростання рівня підприємницької компетентності. Зміцнення здатності молоді до набуття підприємницької компетентності має сприяти середовищу, в якому розвиток підприємницької культури молоді та підготовка її до успішної

²⁰⁸ United Nations Conference on Trade and Development. (n.d.). *Best practices in entrepreneurship*. <https://unctad.org/topic/enterprise-development/entrepreneurship-policy-hub/best-practices-entrepreneurship>

²⁰⁹ Кириленко, В. І., & Чалюк, Ю. О. (2022). Neet–молодь у системі соціально-економічних відносин. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*, 35, 148–158 <http://dx.doi.org/10.32782/easterneurope.35-21>

діяльності в умовах ринкової економіки є одним з ключових напрямів в освіті.

Вирішення проблем зростання рівня підприємницької освіти в зарубіжних і вітчизняних закладах професійної освіти має багато спільного. Зокрема, щодо питання впровадження підприємництва в формальну та неформальну освіту з позицій вдосконалення змісту навчання та дій керівництва щодо підтримки підприємницької освіти.

Інтеграція підприємництва в систему формальної та неформальної освіти є необхідним кроком забезпечення того, щоб молоді люди набули відповідного рівня підприємницької компетентності та навичок, і таким чином могли стати підприємцями. Щоб підприємницька освіта була ефективною, вона має бути ефективною невід'ємною частиною досвіду здобувача освіти, а не доповненням до процесу навчання і має зосередитися на прищепленні підприємницьких спрямувань та просування самозайнятості як життєздатного варіанту кар'єри, тобто має заохочувати інновації та гарантувати, що здобувачі освіти з самого початку розвивають в собі впевненість, гнучкість, ініціативність, обізнаність, стійкість, орієнтацію на ризик.

У тому, щоб підприємництво було ефективно інтегроване в освіту в зарубіжжі зацікавлені різні сторони, зокрема Міністерства освіти багатьох країн та інші галузеві міністерства пов'язані з молоддю, наукою, експорт/торгівлею, технологіями та працею, а також суб'єкти державного та приватного секторів, школи, академічні установи з розвиток бізнесу, служби та неурядові організації, які підтримують молодь, зокрема, і мають бути залучені до підприємницької освіти.

Пропонуються такі підходи:

- формування обізнаності щодо підприємництва та підприємницької культури починаючи з початкової школи;
- висвітлення можливостей розвитку кар'єри у підприємництві за допомогою факультативів, позакласних заходів, інформаційних семінарів та відвідування підприємств на рівні середньої школи;
- створення курсів, програм та кафедр з підприємництва у закладах професійної освіти коледжах та університетах;
- пропагування програм професійної підготовки та виробничого навчання; налагодження зв'язку з навчальними центрами підприємств.

У дослідженнях наголошується на необхідності ефективно реалізовувати такі завдання у впровадженні навчальних програм з підприємництва:

- Підготуйте навчальний матеріал для базових навичок підприємництва (Prepare basic entrepreneurial skills education material).

- Заохочуйте адаптований місцевий матеріал, тематичні дослідження та приклади для наслідування (Encourage tailored local material, case studies and role models).

- Застосовуйте технології поширення досвіду та навчання, застосовуючи відповідну методологію (Promote experiential and learning by doing methodologies).

- Розвивайте інтерактивні та он-лайн інструменти (Foster interactive and on-line tools).

Значна увага приділяється спеціальній підготовці викладачів. В цьому контексті розглядаються такі завдання:

- Забезпечити взаємодію освітян із приватним сектором і підприємцями та підтримку ініціатив, яка сприяє залученню підприємців до співпраці з освітніми інституціями.

- Заохочувати працівників освіти до навчання підприємництву.

- Сприяти розвитку мереж освітян з питань підприємництва.

Наголошується на необхідності налагодження партнерства з приватним сектором. З цією метою пропонується:

- заохочувати приватний сектор до фінансування підприємницької підготовки;

- пов'язати бізнес із мережами підприємницької освіти;

- розробити програми наставництва.

Категорично стверджується, що підприємницьку освіту слід починати з раннього віку, адаптувати навчальну програму різні рівні системи освіти – початковий, середній та вищий. На первинному шкільному рівні, підприємництво має зосередитися на м'яких навичках, інформованому прийнятті ризиків та роботі в команді.

Слід також заохочувати здобувачів освіти до творчості та участі в практичній діяльності. На рівні середньої школи підприємницька освіта має зосередитися на інформуванні учнів про самозайнятність як варіант кар'єри. Учні також повинні розвивати некогнітивні навички, підприємницькі знання, навички та ставлення, а також отримати досвід щодо відкриття бізнесу.

Крім того, вони повинні брати участь у реальних проєктах, які надають їм можливість вміти розв'язувати проблеми та мати лідерські навички, а також усвідомлювати сутність таких понять як «ризик» і «винагорода». Оволодіння підприємницькими навичками необхідно впроваджувати у процес вивчення всіх дисциплін, а не лише на бізнес-класах.

На вищому рівні як в університеті, так і в середовищі професійного навчання, підприємницька освіта має зосередитися на забезпеченні підготовки здобувачів освіти з широкого кола дисциплін,

в тому числі науки і техніки. Як і учні середньої школи, студенти ЗФПО і ЗВО потребують навчання некогнітивним навичкам, які потрібні підприємцям для створення успішного бізнесу. Йдеться про винахідливість, креативність, гнучкість, рішучість, критичне мислення, прийняття рішень, лідерство та цілеспрямованість, а також про те як функціонувати на робочому місці, де умови праці швидко змінюється.

Деякі країни вживають заходів для інтеграції підприємницької освіти. В Нігерії, підприємництво є частиною програми середньої школи, а вивчення підприємництва – це обов'язковий предмет для всіх студентів університету. Водночас у Руанді підприємництво пропонується як на звичайному (O-Level), так і на поглибленому рівні (A-Level); у середній школі є намагання забезпечити відповідність освітніх результатів потребам ринків праці.

Більшість систем освіти як в Україні так і у світі не пропонують можливостей для навчання, що збагачує практичний досвід, а також досвід роботи в команді, частково тому, що відносини між закладами освіти і бізнес-спільнотою (партнерство шкільної галузі, поєднання навчання в класі та структурований досвід роботи) недостатньо розвинені або взагалі відсутні. В той же самий час часто відсутні в багатьох слабо розвинених країнах допоміжні структури, такі як послуги з розвитку бізнесу та можливості спілкування спрямовані на заохочення молодих підприємців до оволодіння практичними навичками. Вирішенню проблем може сприяти консультування з підприємництва в професійному навчанні. Консультування сприяє мотивації здобувачів освіти до набуття необхідних ділових навичок як частини їхнього навчання.

Оволодіння основами підприємницької діяльності і консультування з молодіжного підприємництва було інтегровано в системи технічної та професійної освіти (ТПТО) кількох країн. Офіційні ТПОП системи забезпечують формальну освіту, навчання та оцінку навичок, необхідних на робочому місці через школи, коледжі, інститути, політехніки та робочі місця та інше зареєстроване навчання організації та пропонують певну форму сертифікації чи кваліфікації. Наприклад, в Австралії загальнодержавна професійна освіта та навчання (ПТО) пропонується в державно-технічній системі освіти (TAFE), а також через приватних і громадських постачальників тренінгів, а у середніх школах поєднується з програмами учнівства.

У той час як програми ТПО у різних країнах значно відрізняються за своєю діяльністю та ефективністю у забезпеченні навичок, які відповідають вимогам ринку праці, ці програми є посиленням для кращого задоволення потреб специфічних секторів. Навчання

підприємництву було інтегровано в професійні школи кількох країн, щоб забезпечити освіту молоді з необхідними навичками для самозайнятості, роботи з субпідрядниками та у малому бізнесі.

У Кенії підприємницька освіта є обов'язковим предметом, який підлягає іспиту в усіх закладах професійної освіти. Знання про бізнес (КАВ – Know About Business), що пропонується через Кенійський ТПОП називається TIVET–Технічне, промислове, професійне та підприємницьке навчання і реалізує інтеграцію промислових компонентів та підприємництва в програму. Такі програми, як «Знай про бізнес» Міжнародної організації праці (КАВ), навчальна програма з підприємництва, яка розвиває підприємницькі навички, ставлення та мислення серед молоді 15–25 років і готує їх до підприємницької кар'єри, намагаючись подолати цей розрив, надаючи молодим людям підприємницькі навички. КАВ є призначена для тренерів і вчителів у школах, професійно-технічному навчанні, а також в університетах і має 10 модулів тривалістю 80–120 годин. «Знай про бізнес» (КАВ) – це програма навчання підприємству, яка знайомить молодих жінок і чоловіків зі світом бізнесу та підприємства. Загальною метою КАВ є внесок у створення підприємницьких структур серед молоді в країнах-членах МОП. Програма виховує такі особистісні якості як ініціативність, інноваційність, творчість. У межах програми здійснюється консультування щодо ризиків та можливостей у вирішенні проблем підприємства та самозайнятості. Консультування уможливорює краще розуміння ролі, яку може відігравати молодь формуючи власне майбутнє.

Програма містить такі модулі:

Модуль 1: Що таке підприємливість?

Модуль 2: Чому підприємництво?

Модуль 3: Хто такі підприємці?

Модуль 4: Як мені стати підприємцем?

Модуль 5: Як знайти хорошу бізнес-ідею?

Модуль 6: Як організувати підприємство?

Модуль 7: Як керувати підприємством?

Модуль 8: Які наступні кроки, щоб стати підприємцем?

Модуль 9: Як розробити власний бізнес-план?

Модуль 10: Як мені стати соціальним підприємцем?²¹⁰

Пакет КАВ розрахований на вчителів державних та приватних закладів загальної середньої освіти, закладів професійної (професійно-

²¹⁰ International Training Centre of the ILO. (n.d.). *Know about business course*. <https://www.itcilo.org/courses/know-about-business>

технічної) освіти та закладів вищої освіти, молодь віком від 15 до 24 років, яка навчається в цих закладах як цільова група.

Цілями програми є:

- розвивати позитивне ставлення до сталого підприємництва, самозайнятості та соціального підприємництва;
- розвивати усвідомлення підприємництва та самозайнятості як варіанта кар'єри для молоді;
- надати знання та практику щодо бажаних атрибутів для початку та успішного функціонування підприємства;
- розвивати потребу здобувачів освіти стати кращими працівниками через поглиблення розуміння бізнесу;
- забезпечити навчання в КАВ таким чином, щоб у молоді сформувався позитивний підхід до підприємництва і вони були схильні до створення власного бізнесу.

КАВ складається з посібника для фасилітатора, робочого зошита для учнів та 10 модулів. Кожен модуль містить в собі ключову сферу підприємництва і поділений на кілька тем.

Прийняття ризику, переговори, робота в команді та ділові ігри інтегровані в програму, яка робить навчання веселим, надихаючим та інтерактивним. У здобувачів освіти КАВ є можливість створити та керувати шкільним бізнесом або соціальним підприємством упродовж навчального року.

Програма запроваджена в більш ніж 50 країнах Латинської Америки, Африки, Близького Сходу, Центральної, Східної та Південно-Східної Азії. Вона була інтегрована в Навчальні програми з підприємницької освіти в деяких країнах у цілому, тоді як в інших країнах КАВ викладається лише в окремих школах і закладах.

Дослідження внутрішньої оцінки впливу показали, що навчання КАВ мало позитивний вплив на знання, навички та ставлення учасників до відкриття бізнесу 18 місяців після завершення програми. Це також спонукало молодь бути більш обізнаними щодо самозайнятості як варіанті майбутньої кар'єри. На запитання про бажаний сектор роботи, учасники КАВ менше віддають перевагу роботі у державному секторі та частіше у приватному секторі.²¹¹

У світовій практиці є також низка інших програм.

Наприклад, програма Junior Achievement спрямована на розвиток готовності робітників до підприємництва та оволодіння фінансовою грамотністю за допомогою досвіду, практичної програми та має був

²¹¹ Schoof, Ulrich. (2006). *Stimulating Youth Entrepreneurship: Barriers and incentives to enterprise start-ups by young people*. Series on Youth and Entrepreneurship Working Paper No. 76 https://webapps.ilo.org/public/libdoc/ilo/2006/106B09_94_engl.pdf

ефективною у розвитку критичного мислення та навичок вирішення елементарних проблем учасників школи, а також оволодіння здобувачами знаннями про особисті фінанси, бізнес та економічні концепції. Програма KIVA, платформа для онлайн-кредитування, яка об'єднує Інтернет-кредиторів для фізичних осіб та підприємців з низькими доходами, має освітню ініціативу призначена для викладачів, старшокласників та студентів, які використовують мікрофінансування та підприємництво як інструмент навчання для покращення знань молоді про подолання бідності.

Такі програми, як Ontario Global Edge, які забезпечують ініціативні коледжі та університети студентами з практичним досвідом роботи в малому та середньому бізнесі по всьому світу.

Програма Enterprises in Education – це програма передачі знань, доступна через мережу Великобританії науково-технічних центрів. Вона дозволяє студентам-підприємцям отримати реальний досвід відкриття бізнесу під час навчання в університеті, а також усуває розрив у оволодінні підприємницькими знаннями.

Важливу роль у навчанні підприємництву відіграє приватний сектор. Бізнес може надати молодим підприємцям можливість отримати знання та вкрай необхідний досвід у підприємстві. Наприклад, Kickstart, – програма розвитку підприємництва започаткована ботсванською Kgalagadi Breweries Limited, надає молодим підприємцям у віці від 18 до 30 рр. можливість оволодіти діловими навичкам, наставництвом, а також стартовим капіталом, необхідним для початку або розширення існуючого бізнесу. Зараз ця програма керується групою компаній приватного сектора і на десятому році свого існування надає молодим підприємцям підтримку у бізнесі, що відповідає їхнім прагненням і успішно виховує культуру підприємництва серед молодих людей у Ботсвані.

Програми навчання дають молодим людям можливість навчитися певним технічним навичкам або торгівлі безпосередньо на робочому місці, таким чином гарантуючи, що отримані навички мають відношення до робочого місця. Якісна підприємницька освіта і консультування не тільки пропонують можливості оволодіти навичками, необхідними для роботи, але й демонструють можливості подолати безробіття серед молоді на національному рівні.

Програми, які надають можливість молодим підприємцям отримувати консультації з молодіжного підприємництва, є важливими для підвищення їх ділових якостей. Молоді підприємці в країнах, що розвиваються часто мають обмежений доступ до спілкування з досвідченими підприємцями та бізнес-лідерами, з якими вони можуть

обговорювати питання, пов'язані з бізнесом, тому такі програми сприяють подоланні бар'єрів у таких комунікаціях.

В Україні станом на 2022 рік функціонувало 639 закладів професійної освіти, в яких навчалося 88917 здобувачів. Найбільш популярними впродовж багатьох років були професії кухара (16519 здобувачів), слюсаря з ремонту колісних транспортних засобів (8607), тракториста-машиніста сільськогосподарського (лісогосподарського) виробництва (6701), електрогазозварника (6080), перукаря (перукаря-модельєра) (5150), кравця (2757).

У 2021 р. з 3852 випускників закладів професійної освіти 2296 (59,61%) продовжили навчання в закладах фахової передвищої та вищої освіти. Водночас у 2022 р. 2228 випускників закладів П(ПТ)О (0,9 %) не змогли знайти собі роботу, 13826 (5,4 %) – залучені до військової служби, 3515 (1,4 %) – стали фізичними особами-підприємцями. Варто акцентувати увагу на тому, що відсоток працевлаштування випускників закладів П(ПТ)О у сфері малого бізнесу є найнижчим порівняно з випускниками закладів фахової передвищої освіти (1,8 %) та вищої (7,2 %) освіти (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Працевлаштування випускників закладів професійної освіти (2019–2022 рр.)

Заклади освіти	Безробітних		Зайнятих як ФОП		Військова служба	
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%
П(ПТ)О	2228	0,9	3515	1,4	13826	5,4
ФПО	1012	0,9	2157	1,8	3831	3,2
ВО	12913	1,2	80428	7,2	39858	3,6

Джерело: *Policy guide on youth entrepreneurship*

(<https://unctad.org/publication/policy-guide-youth-entrepreneurship>).

Отже, зважаючи на наявність серед випускників закладів П(ПТ)О 0,9 % безробітних, 5,4 % військовослужбовців, які по завершенню служби постануть перед потребою професійної адаптації в умовах повоєнного ринку праці, і лише 1,4 % самозайнятих у сфері малого бізнесу, можна говорити про те, що існує нагальна потреба організації в закладах П(ПТ)О консультування учнів з молодіжного підприємництва. Це, з одного боку, сприятиме зменшенню рівня безробіття серед молоді, а, з іншого, – зростанню готовності здобувачів професійної освіти до самозайнятості у галузях, затребуваних вимогами воєнного часу та потребами повоєнного ринку праці.

Ця потреба засвідчується також результатами онлайн-опитування закладів П(ПТ)О, проведеного у 2022 р. лабораторією

професійної кар'єри Інституту професійної освіти НАПН України за сприяння Департаменту професійної освіти МОН України. Метою анкетування було збирання інформації про досвід функціонування в закладах професійної освіти центрів кар'єри, бізнес-центрів та інших структурних підрозділів (далі – Центрів), який можна застосувати для організації в закладах П(ПТ)О консультування з молодіжного підприємництва.

В опитуванні взяли участь 86 закладів освіти, в яких створені й функціонують структурні підрозділи, до кола повноважень яких входить підготовка молоді до підприємницької діяльності. Це – 13,5 % від загальної кількості закладів П(ПТ)О.

Як показав аналіз досвіду підготовки здобувачів професійної освіти до самозайнятості у сфері малого бізнесу, наявність у закладах освіти таких структурних підрозділів є дуже ефективною організаційно-педагогічною умовою розвитку в майбутніх фахівців кар'єрної та підприємницької компетентності та формування в них готовності до відкриття й ведення власної справи.

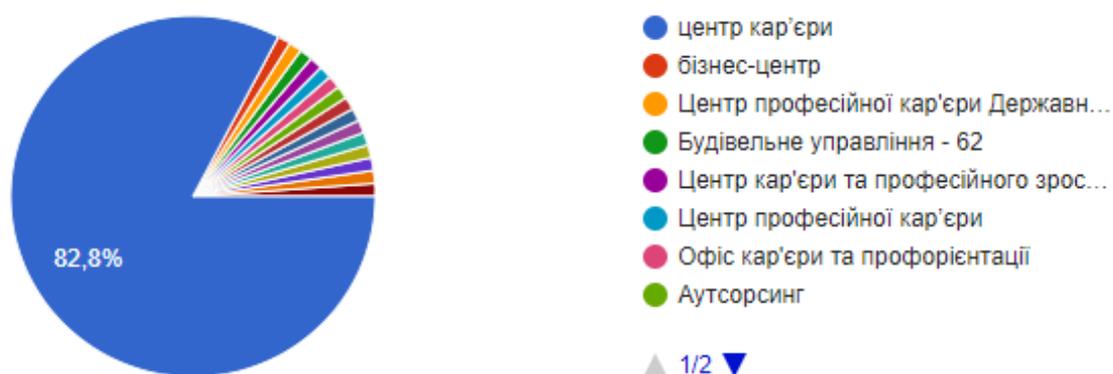
Зазначимо, що в опитаних закладах П(ПТ)О найбільшу кількість центрів кар'єри було відкрито у 2020 (34) та 2021 (44) роках здебільшого за ініціативи керівників цих закладів та їхніх заступників. Це було пов'язано з упровадженням Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України (від 12.06.2019 р., № 419-р) Концепція наголошувала на недосконалості кар'єрного консультування молоді й дорослих, важливості створення в закладах освіти умов для формування всебічно розвиненої особистості, здатної до вибору індивідуальної освітньої траєкторії, навчання впродовж усього життя, розвитку професійної кар'єри, підприємництва та самозайнятості.²¹²

Серед основних мотивів відкриття таких Центрів називалися: необхідність популяризації професійної освіти та підвищення престижності робітничих професій; сприяння працевлаштуванню здобувачів П(ПТ)О, надання з цією метою необхідних юридичних, економічних і психологічних знань, розвиток професійної кар'єри та підприємницької ініціативи випускників закладів П(ПТ)О, відстеження їхнього трудового шляху та кар'єрного зростання.

²¹² Верховна Рада України. (2019b). *Про затвердження плану заходів із реалізації Концепції розвитку електронного урядування в Україні*. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 419-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-2019-%D1%80#Text>

Відкриттю таких Центрів, розвитку кар'єрної і підприємницької компетентностей сприяє участь закладів П(ПТ)О в інноваційній освітній діяльності різних рівнів. Наприклад, Ресурсний центр «Професійний розвиток молодіжних ініціатив» ДНЗ «Міжрегіональне вище професійне училище з поліграфії та інформаційних технологій» було відкрито в межах регіонального експерименту за рішенням Вінницького департаменту професійної освіти і науки (наказ № 520/0/212-14 від 28.08.2014 р.). У рамках проведення експериментів всеукраїнського рівня, що проводилися під науковим керівництвом учених Інституту професійної освіти НАПН України, було відкрито Центр професійної кар'єри Колківського центру професійної освіти (наказ МОН України № 806 від 08.06.2017 р.) і Центр кар'єрного консультування та розвитку професійної кар'єри ВПУ № 25 м. Хмельницького (наказ МОН України № 713 від 17.05.17 р.), проведено два експерименти з формування готовності у майбутніх кваліфікованих робітників підприємницької компетентності (накази МОН України № 1227 від 12.11.2018 р.; № 742 від 28.05.2019 р.).

Зазначимо, що близько 83 % таких Центрів мають назву «Центр кар'єри» (рис. 1.5). Водночас заклади освіти використовують назви: «Центр професійної кар'єри», «Центр розвитку кар'єри», «Центр кар'єрного розвитку», «Центр розвитку професійної кар'єри», «Центр планування та розвитку кар'єри», «Центр розвитку професійної кар'єри та бізнесу», «Центр професійного зростання», «Центр вдосконалення професійної кар'єри», «Офіс кар'єри та профорієнтації», «Бізнес-центр» тощо.

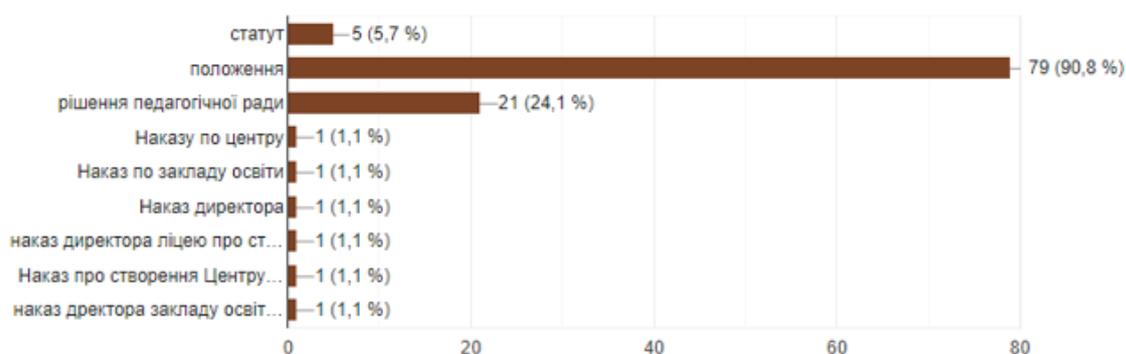

Джерело: авторська розробка.

Рис. 1.5. Назви структурних підрозділів, що мають досвід розвитку кар'єрної та підприємницької компетентностей майбутніх фахівців

У 2019 рр., відповідно до Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна

професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року та з метою популяризації робітничих професій і сприяння професійному розвитку здобувачів П(ПТ)О МОН України, для громадського обговорення було оприлюднено Типове положення про центр кар'єри закладу П(ПТ)О. Відтак 90,4 % Центрів з опитаних закладів П(ПТ)О функціонують на підставі спеціально затверджених положень (підготовлених з урахуванням змісту запропонованого типового), понад 24 % – за рішенням педагогічної ради, 6 % мають власні статuti (рис. 1.6).

Джерело: авторська розробка.

Рис. 1.6. Перелік нормативно-правових документів, на основі якого функціонує структурний підрозділ

У штаті Центрів працює керівник/координатор центру (у більшості випадків один із заступників директора закладу освіти) та група консультантів (професійний консультант, кар'єрний консультант, бізнес-консультант, юрисконсульт). Кар'єрне консультування традиційно здійснюють штатні психологи або соціальні педагоги закладів освіти. Юридичні консультації проводять штатні юристи або викладачі правознавства. Бізнес-консультування реалізують здебільшого викладачі економіки, рідше – представники партнерських організацій чи роботодавців (за згодою). Професійне консультування часто поєднується з кар'єрним. У випадку наявності у штаті центру окремого профконсультанта, його обов'язки зазвичай покладаються на майстра виробничого навчання.

Основні функції Центрів стосуються забезпечення таких напрямів діяльності закладу освіти як: профорієнтаційна робота; вдосконалення професійної майстерності здобувачів професійної освіти; розвиток кар'єрної і підприємницької компетентностей; сприяння працевлаштуванню; здійснення моніторингу працевлаштування випускників та відстеження їх кар'єрного

зростання. Положення, якими керуються створені в закладах П(ПТ)О Центри, передбачають також такі завдання, як:

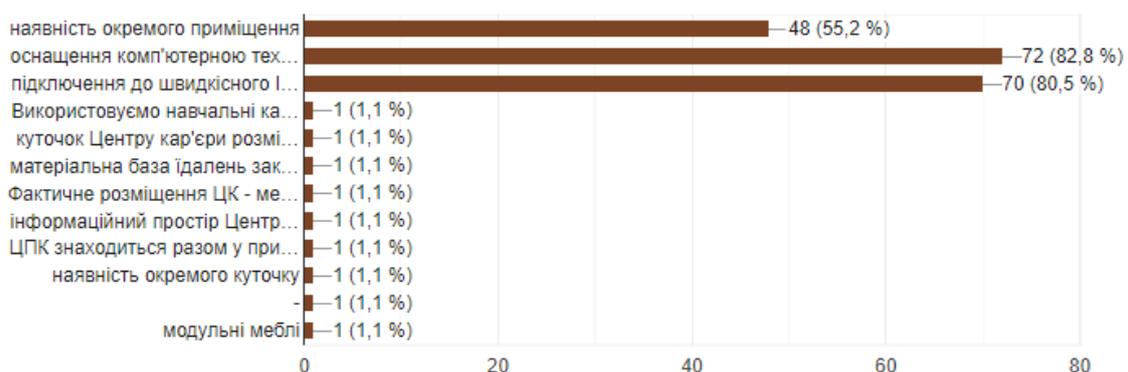
- аналіз регіонального ринку праці (вивчення попиту і пропозицій на ринку праці спеціалістів, підготовку яких здійснює заклад освіти; створення банків даних потенційних роботодавців та фахівців);

- налагодження діалогу та співпраці з усіма стейкхолдерами професійної освіти (центральною та місцевими органами виконавчої влади, службами зайнятості населення, потенційними роботодавцями, науковими установами, педагогічними колективами, учнівським самоврядуванням);

- надання молоді допомоги в пошуку роботи (написання резюме, проходження співбесіди, побудова плану розвитку власної кар'єри, створення персонального е-портфоліо, пошук та аналіз вакансій);

- підготовка здобувачів професійної освіти до відкриття власної справи (отримання необхідних юридичних, економічних, психологічних знань, створення, презентація й захист власних бізнес-ідей, підготовка бізнес-планів, розвиток сприятливих для підприємницької діяльності рис і якостей) тощо.

Важливим аспектом діяльності Центрів є їх ресурсна забезпеченість. Наприклад, окремі приміщення мають трохи більше половини відкритих структурних підрозділів (рис. 1.7). Решта розміщуються у навчальних і методичних кабінетах, приміщеннях приймальної комісії, бібліотеках і навіть у коридорах.

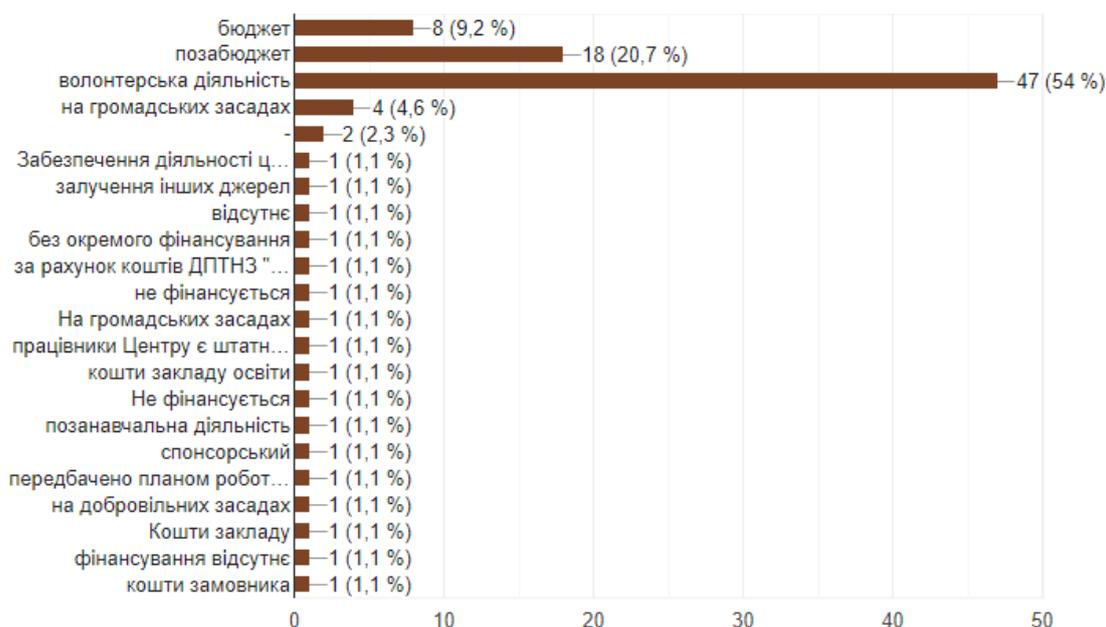
Джерело: авторська розробка.

Рис. 1.7. Матеріальні ресурси Центрів

Очевидно, що відсутність чіткої локалізації будь-якого структурного підрозділу ускладнює комунікацію штатних працівників між собою, зі здобувачами освіти та з партнерськими організаціями, знижує статусність і престижність підрозділу, відображає ставлення до

нього адміністрації як до певної міри маргінального утворення. Однак варто визнати, що понад 80 % створених Центрів оснащені необхідною комп'ютерною технікою і мають доступ до швидкісного Інтернету. З одного боку, це значний відсоток, але, з іншого, – він свідчить також про існування Центрів, що є, по суті, формальними утвореннями. Певного оптимізму додає той факт, що більшість таких Центрів функціонують 1–2 роки або щойно створені і тому мають чимало незакритих ресурсних питань, які можуть бути вирішеними в майбутньому.

Переважає більшість Центрів функціонують як позаштатні на громадсько-волонтерських засадах (рис. 1.8). Окремі з тих закладів, що зазначили бюджетне фінансування своїх структурних підрозділів (9,2 %), насправді мали на увазі те, що Центри користуються придбаними за бюджетні кошти матеріальними ресурсами, і діяльність їх забезпечують штатні працівники закладів освіти. Тобто зазвичай діяльність таких Центрів є для педагогічних колективів закладів П(ПТ)О черговим безоплатним навантаженням.

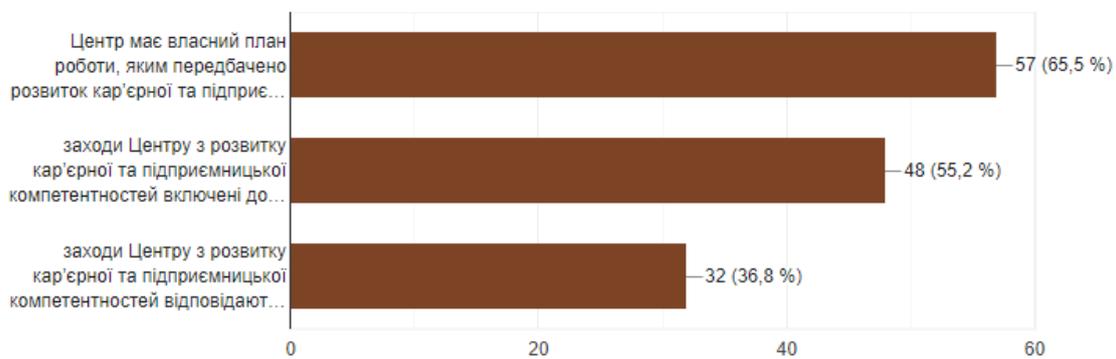
Джерело: авторська розробка.

Рис. 1.8. Фінансування діяльності Центрів

З точки зору класичних теорій мотивації, такий підхід до реалізації будь-якого проекту є малоефективним. Однак, попри все, керівники закладів П(ПТ)О, в яких відкрито центри кар'єри та інші структурні підрозділи, покликані розвивати професійну, кар'єрну та підприємницьку компетентності майбутніх фахівців, за доволі

короткий час змогли «перекроїти» функції своїх штатних працівників, знайти позабюджетні способи їх мотивування та заохочення для організації діяльності Центрів, добору ефективних форм роботи й досягнення певних позитивних результатів.

Вивчення впливу Центрів на освітній процес закладів П(ПТ)О показало, що понад 65 % Центрів мають власні плани роботи, якими передбачено формування й розвиток кар'єрної та підприємницької компетентностей (рис. 1.9). У 55 % закладів П(ПТ)О заходи з розвитку професійної кар'єри та підготовки молоді до підприємницької діяльності включені до планів виховної роботи закладів освіти.

Джерело: авторська розробка.

Рис. 1.9. Уплив діяльності Центрів на освітній процес закладів П(ПТ)О

Опитування показало широкий спектр організаційних форм роботи Центрів зі здобувачами професійної освіти для їх підготовки до планування професійної кар'єри та відкриття і ведення власної справи. Це – заходи, що проводяться безпосередньо працівниками центру та партнерськими організаціями у позаурочний час, реалізуються на виховних годинах та під час навчальних занять. Для здійснення психологічного консультування найбільш популярними є тестування, анкетування, мотиваційні і корекційні тренінги, індивідуальні і групові бесіди, семінари-практикуми. Для бізнес- та кар'єрного консультування найчастіше застосовуються професійні курси, майстер-класи, екскурсії на виробництво, професіографічні екскурсії, проєктна діяльність, консультативні ради, творчі зустрічі з успішними випускниками, круглі столи, коуч-сесії, ділові ігри, «кар'єрний урок». Юридичне консультування зазвичай передбачає індивідуальні і групові консультації, лекції, круглі столи, зустрічі з правниками тощо.

Важливе місце в діяльності Центрів займають спільні форми діяльності з місцевими органами влади, державними службами зайнятості, навчально-методичними центрами (кабінетами), роботодавцями та бізнес-партнерами тих закладів освіти, що мають

власні виробничі потужності. Серед таких спільних форм діяльності учасники опитування відзначають: всеукраїнські тижні професійної освіти, ярмарки професій, фестивалі професій, міжнародні програми та проєкти, дні відкритих дверей, дні кар'єри, моніторингові дослідження, конференції, програми менторства і наставництва, надання платних послуг населенню через виробничі майстерні, кав'ярні, перукарні тощо.

У майже 39 % закладів П(ПТ)О цілі й заходи, передбачені Центрами, відповідають змісту низки навчальних предметів («Основи галузевої економіки та підприємництва», «Основи ринкової економіки та підприємництва», «Основи галузевої економіки», «Основи підприємництва», «Основи підприємницької діяльності», «Основи рекламного маркетингу та дизайну», «Основи маркетингу та менеджменту», «Основи трудового законодавства», «Основи правових знань», «Охорона праці», «Охорона праці та навколишнього середовища», «Техніка пошуку роботи», «Основи підприємницького успіху», «Фінансова грамотність», «Комерційна діяльність», «Електронна комерція», «Навички для успішної кар'єри», «Українське ділове мовлення», «Професійна етика», «Професійна етика та основи психології», «Ділова активність», «Управління бізнесом», «Основи споживчих знань», «Основи професійної мобільності», «Основи малого бізнесу», «Економіка підприємств різних типів», «Зовнішньоекономічна діяльність», «Антикризовий менеджмент», «Ринкові дослідження», «Інфраструктура товарного ринку», «Основи оподаткування», «Технології», «Громадянська освіта» тощо).

У багатьох закладах П(ПТ)О питання, пов'язані з підготовкою молоді до самозайнятості шляхом відкриття і ведення власної справи, розглядаються на заняттях з різних навчальних предметів як окремі модулі («Техніка пошуку роботи», «Створення бізнес-плану», «Самопрезентація», «Особливості підприємницької діяльності реального бізнесу», «Підприємницька компетентність», «Сутність та методологічні основи підприємницької діяльності», «Форми підприємництва», «Особливості працевлаштування в сучасних умовах», «Оформлення документів при прийомі на роботу», «Інструменти пошуку роботи», «Психологічні аспекти процесу працевлаштування», «Підприємство – як суб'єкт господарювання», «Моя успішна кар'єра в моїх руках», «Планування підприємницької діяльності», «Приватне підприємство», «Уроки ділової активності» тощо).

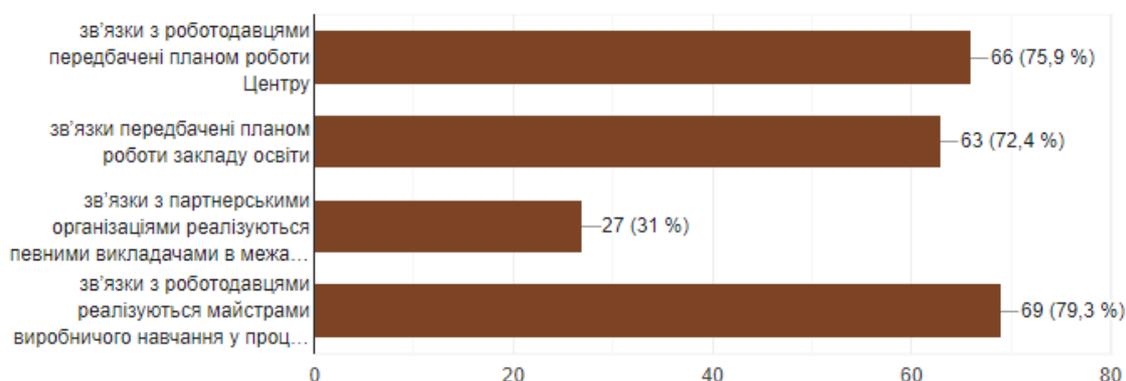
У закладах П(ПТ)О для розвитку кар'єрної та підприємницької компетентності використовуються також виховні години, де з цією

метою проводяться інформаційні години, бесіди, вікторини, круглі столи, дискусії, літературні мікси, творчі зустрічі та інші форми групової роботи.

Попри те, що більшість Центрів функціонують в середньому 2–3 роки, у них уже з'явилися заходи, відзначені як найбільш успішні. До таких можна віднести: квест-гру «Успішний комерсант», що проводиться на базі ТЦ «Епіцентр Хмельницький»; тренінг «Джерела фінансування молодіжних стартапів», Всеукраїнський конкурс бізнес ідей та інноваційних проєктів «Авіатори бізнесу» (ДНЗ «Вище професійне училище № 11 м. Хмельницького»); круглий стіл за участю роботодавців «Сучасні тенденції молодіжного ринку праці у регіоні» (ВПУ № 29 смт Володимирець); спільний проєкт Калуського міськрайонного центру зайнятості та ВПУ № 7 м. Калуша «Професійне майбутнє будуємо сьогодні»; тренінги «Побудова кар'єри та професійний розвиток», «Бізнес з нуля», «Розкрутка бізнесу» (Відокремлений структурний підрозділ «Любешівський технічний фаховий коледж Луцького національного технічного університету»); літературний мікс «У профтехосвіті ми талановиті» (ДНЗ «Бердичівське вище професійне училище» спільно з Бердичівським міським центром зайнятості); бесіди з учнями випускних груп на теми «За крок до успіху», «Стратегія і тактика працевлаштування», «Моя професія – моє майбутнє», «Робітнича професія – крок до великої кар'єри», «Твоя кар'єра починається сьогодні», «Мрії перетвори в мету», «Професій тисяча – твоя одна», «Щастя людини в праці», «Стратегія вибору професії», «Різноманіття робітничих професій», «Імідж випускників ЗП(ПТ)О» (ДНЗ «Решетилівський професійний аграрний ліцей імені І.Г. Боровенського»); «Профорієнтація в стилі коучинг», психологічний тренінг «Успішна кар'єра! Бути готовим!», захист проєктів з підприємництва (ДПТНЗ «Вінницьке міжрегіональне вище професійне училище»); онлайн-консультування «Технологія пошуку роботи» та розробка бізнес-плану «Як розпочати власну справу» (ДПТНЗ «Криворізький професійний гірничо-електромеханічний ліцей» спільно з міською службою зайнятості); проєкт «Равлик в українській кухні» (ДПТНЗ «Лебединське вище професійне училище лісового господарства» спільно з ФГ «Ферма Еко») та багато інших.

Реалізація багатьох успішних заходів стала можливою завдяки організованій співпраці Центрів з потенційними роботодавцями, що передбачається планами роботи закладів освіти, безпосередньо планами роботи Центрів, здійснюється викладачами у межах

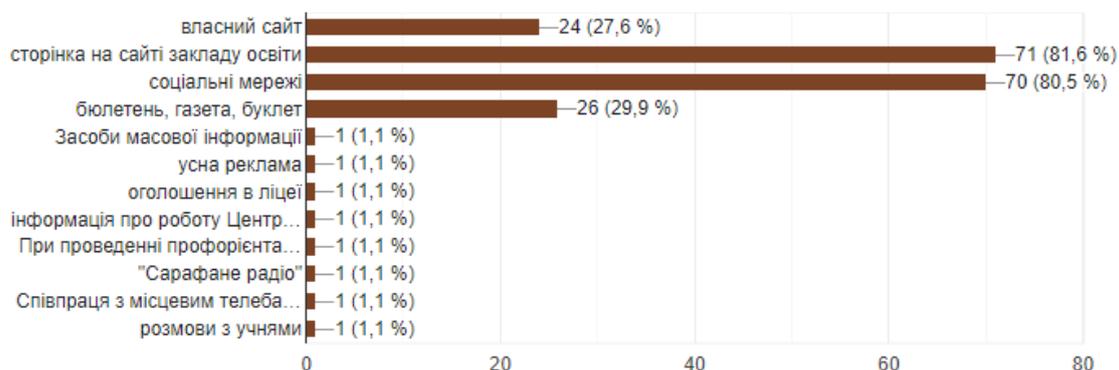
викладання своїх дисциплін та майстрами виробничого навчання під час проходження здобувачами освіти виробничої практики (рис. 1.10).

Джерело: авторська розробка.

Рис. 1.10. Зв'язки Центрів з роботодавцями

Важливим завданням практично всіх Центрів, закріпленим у його засадничих документах, є поширення інформації про діяльність структурного підрозділу. Опитування показало, що 27,6 % Центрів мають власні сайти, 81,6 % – свою сторінку на офіційному сайті закладу освіти, 80,5 % структурних підрозділів поширюють інформацію про свою діяльність через соціальні мережі, 29,9 % – через видання власних газет, бюлетенів, буклетів тощо (рис. 1.11).

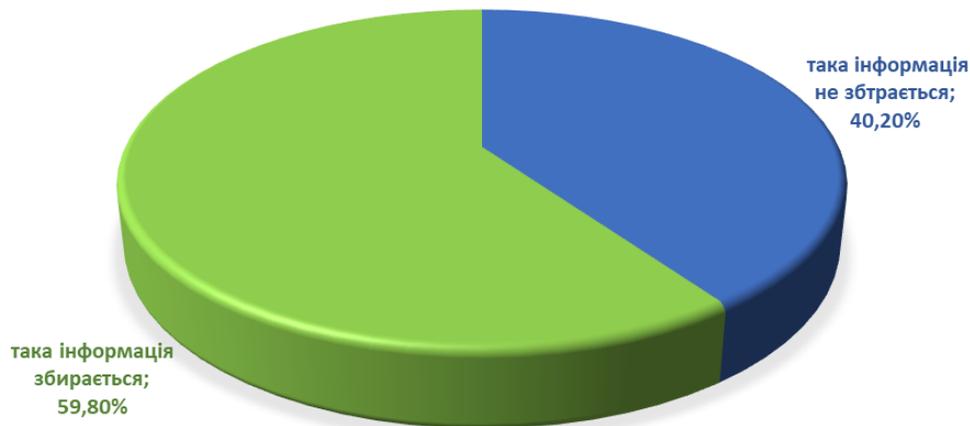
Джерело: авторська розробка.

Рис. 1.11. Способи поширення інформації про діяльність Центру

Оскільки багато Центрів лише розпочали свою діяльність, їхні вебсайти чи вебсторінки не завжди мають чітку й логічну структуру, повноцінний контент, фотогалерею чи архів заходів. Водночас важливо наголосити, що багато Центрів не лише вибудували логічну архітектуру своїх комунікаційних вебплатформ, але й опікуються брендуванням власної діяльності, що виражається через наявність

логотипу Центру, особливий дизайн своїх вебсторінок, підготовлених презентацій, виготовленої продукції тощо.

Проектом Типового положення про центр кар'єри закладу професійної (професійно-технічної) освіти (2020), передбачено відстеження трудового шляху та кар'єрного зростання випускників закладів П(ПТ)О. Тому майже в 60 % Центрів таку роботу вже було розпочато (рис. 1.12).

Джерело: авторська розробка.

Рис. 1.12. Облік інформації про кар'єрний шлях випускників, зокрема у сфері малого бізнесу

Причому в деяких закладах освіти інформацію про кар'єрний шлях випускників відстежували задовго до відкриття центрів кар'єри. Займалися цим здебільшого майстри виробничого навчання, рідше – класні керівники навчальних груп, соціальні педагоги, голови методичних комісій, заступники директора. Після відкриття центрів кар'єри функції збирання інформації про працевлаштування та подальший кар'єрний розвиток випускників часто передаються консультантам Центру.

Як показало опитування, у багатьох закладах П(ПТ)О відсоток працевлаштування випускників у сфері малого бізнесу є дуже високим, досягаючи подекуди 90–100 % (табл. 1.6). Уточнимо, що представлені в таблиці дані можуть висвітлювати середній або найвищий річний показник працевлаштування у сфері малого бізнесу випускників у 2019–2022 рр. (залежно від формулювання анкетної відповіді). Потрібно також акцентувати увагу на тому, що не всі спеціальності однаково зручні для застосування набутих у закладі П(ПТ)О знань у сфері малого бізнесу. Тому не варто сприймати представлені в таблиці дані як рейтинг.

Таблиця 1.6

**Працевлаштування випускників
(у тому числі у сфері малого та середнього бізнесу)**

<i>Назва закладу П(ПТ)О</i>	<i>%</i>
Регіональний центр професійної освіти ресторанного, будівельного та автотранспортного сервісу Харківської області	100
ДНЗ «Черкаське вище професійне училище будівельних технологій»	100
Берегівський професійний ліцей сфери послуг	97
ДПТНЗ «Шосткинське вище професійне училище»	97
ДПТНЗ «Покровський центр підготовки і перепідготовки робітничих кадрів»	96
ДНЗ «Львівське вище професійне училище харчових технологій»	95
ДПТНЗ «Нікопольський центр професійної освіти»	95
ДНЗ «Вінницький центр професійно-технічної освіти переробної промисловості»	94
Барвінківський професійний аграрний ліцей	93
Ужгородське вище професійне училище торгівлі та технологій харчування	93
ДНЗ «Вінницький центр професійно-технічної освіти технологій та дизайну»	90
Вище професійне училище № 25 м. Хмельницького.	90
ДПТНЗ «Вінницьке вище професійне училище сфери послуг»	90
ДНЗ «Сумське вище професійне училище будівництва та автотранспорту»	90
ДНЗ «Решетилівський професійний аграрний ліцей імені І.Г. Боровенського»	88
ДНЗ «Коршівський професійний аграрний ліцей»	83
ДПТНЗ «Роменське вище професійне училище»	82
ДНЗ «Сумське вище професійне училище будівництва та автотранспорту»	80
ДНЗ «ВПУ №11 м. Хмельницького»	80
Відокремлений структурний підрозділ «Любешівський технічний фаховий коледж Луцького національного технічного університету»	80
ДПТНЗ «Хмельницький аграрний центр професійно-технічної освіти»	80
ДПТНЗ «Сумський центр ПТО з дизайну та сфери послуг»	80
ДНЗ «Черкаське вище професійне училище	85
Професійно-технічне училище №22 смт Луків	84
ДПТНЗ «Івано-Франківське вище професійне училище сервісного обслуговування техніки»	78
ДНЗ «Вище професійне училище №34» м. Стрий	75

Продовження табл. 1.6

<i>Назва закладу П(ПТ)О</i>	<i>%</i>
ДПТНЗ «Дніпровський регіональний центр професійно-технічної освіти»	75
ДНЗ «Білопільське вище професійне училище»	70
ДНЗ «Центр професійно-технічної освіти №1 м. Вінниці»	70
ДНЗ «Міжрегіональне вище професійне училище з поліграфії та інформаційних технологій»	70
Луцький центр професійно-технічної освіти	70
Професійно-технічне училище № 27 м. Берестечко	70
Вище художнє професійно-технічне училище №5 м. Вінниці	68
ДПТНЗ «Мукачівський професійний аграрний ліцей імені Михайла Данканича»	67
Закладу професійної (професійно-технічної) освіти «Чугуївський регіональний центр професійної освіти Харківської області»	65
ДНЗ «Бердичівське вище професійне училище»	61
ДНЗ «Чортківське вище професійне училище»	60
ДНЗ «Глухівське вище професійне училище»	50
Торчинський професійний ліцей	50
ДНЗ «Професійний ліцей сфери послуг м. Хмільник»	50
Вище професійне училище № 3 м. Мукачево	48
ДПТНЗ «Новороздільський професійний ліцей будівництва та побуту»	40
ДПТНЗ «Славутський професійний ліцей»	40
ДНЗ «Ковельський центр ПТО»	40
ДПТНЗ «Першотравенський гірничий ліцей»	40
Вище професійне училище № 29 смт Володимирець	35
Професійно-технічне училище №14 смт Вороновиця	35
ДНЗ «Охтирський центр професійно-технічної освіти»	35
ДПТНЗ «Сарненський професійний аграрний ліцей»	30
Професійно-технічне училище №44 м. Миргорода	30
ДНЗ «Харківський регіональний центр професійної освіти поліграфічних медіатехнологій та машинобудування»	27
ДПТНЗ «Лебединське вище професійне училище лісового господарства»	21
Хмельницький професійний ліцей електроніки	20
ДНЗ «Регіональний центр професійної освіти інноваційних технологій будівництва та промисловості»	20
Кам'янський професійний ліцей	18
ДПТНЗ «Привільський професійний ліцей»	15
Криворізький професійний гірничо-технологічний ліцей	15
Любарський професійний ліцей	15

Продовження табл. 1.6

Назва закладу П(ПТ)О	%
Вище професійне училище №7 м. Кременчука Полтавської області	10
ДНЗ «Новоград-Волинське вище професійне училище»	10
Колківський центр професійної освіти	6
ДПТНЗ «Полтавський професійний ліцей транспорту»	5
Сокиринський професійний аграрний ліцей Чернігівської області	5
ДПТНЗ «Вінницьке міжрегіональне вище професійне училище»	3

Джерело: звіти надані закладами.

Узагальнюючи інформацію про стан організації в закладах П(ПТ)О консультування з молодіжного підприємництва, можна зробити низку висновків.

Створення центрів кар'єри та інших структурних підрозділів, покликаних готувати молодь до відкриття і ведення власної справи, упродовж 2020–2022 рр. значно активізувалося, проте не стало в системі П(ПТ)О явищем масовим. Відкриттю центрів кар'єри сприяли ухвалення Концепції реалізації державної політики у сфері професійної (професійно-технічної) освіти «Сучасна професійна (професійно-технічна) освіта» на період до 2027 року та участь закладів освіти в інноваційній освітній діяльності регіонального і всеукраїнського рівнів. Тому існує необхідність популяризації цієї Концепції й деталізації її положень через оперативний план реалізації та конкретизацію показників ефективності (КРІ) та заохочення закладів освіти для участі в інноваційній освітній діяльності.

Всі Центри мають певну нормативно-правову базу. Проте не всі мають окремі приміщення й достатнє матеріально-технічне оснащення, функціонують на громадських засадах і мають певні проблеми з фінансуванням своєї діяльності та мотивацією працівників. Відсутність стабільного фінансування й чіткої локалізації Центру ускладнює комунікацію штатних працівників між собою, зі здобувачами освіти та з партнерськими організаціями, знижує статусність і престижність підрозділу, відображає ставлення до нього суб'єктів освітнього процесу як до певної міри маргінального утворення. В умовах повоєнного відновлення економіки України якісна підготовка молоді до самозайнятості й відкриття власної справи є важливим завданням закладів П(ПТ)О, вирішення якого матиме як очевидний соціальний ефект (зниження рівня безробіття), так і економічний (зростання надходжень до державного бюджету). Це зумовлює необхідність вирішення питання фінансування центрів кар'єри на державному рівні.

Фінансування таких структурних підрозділів варто розглядати не як витрати на професійну освіту, а як вигідні інвестиції в неї.

Важливим аспектом діяльності Центрів з розвитку кар'єрної та підприємницької компетентностей є висвітлення інформації про їхню роботу, здобутки і плани на власних вебсайтах, сторінках офіційних сайтів закладів П(ПТ)О, через друковану продукцію, публікації у засобах масової інформації тощо. Водночас багато Центрів лише розпочали свою діяльність і тому їхні вебсайти чи вебсторінки не завжди мають логічну архітектуру, змістовний і зручно впорядкований контент, фотогалерею чи архів заходів. Видавнича продукція не завжди відповідає стандартам електронних та/чи друкованих видань. Це зумовлює необхідність підвищення рівня цифрової компетентності працівників Центрів, розроблення рекомендацій щодо адміністрування вебсайтів, створення вебсторінок, побудови їх структури тощо.

У Положеннях 47 % Центрів, що взяли участь в опитуванні, задекларовано «сприяння розвитку підприємницької ініціативи». У багатьох закладах П(ПТ)О робота Центрів з розвитку у майбутніх фахівців кар'єрної та підприємницької компетентності не лише передбачає проведення власних заходів, але й поширюється на всю діяльність закладу освіти – як урочну, так і позанавчальну. У 62 % закладів освіти розвиток кар'єрної та підприємницької компетентностей відбувається завдяки викладанню окремих предметів («Основи підприємницької діяльності», «Основи галузевої економіки та підприємництва», «Основи підприємництва», «Економіка підприємства» тощо), у 29 % – у процесі вивчення окремих модулів, 72 % – при вирішенні на заняттях відповідних теоретичних і практичних завдань. Тому існує очевидна потреба в навчально-методичному забезпеченні процесу розвитку підприємницької компетентності учнів закладів П(ПТ)О (зокрема через: підготовку навчальних програм, підручників і посібників до них з урахуванням галузевої специфіки закладів освіти та спеціальностей, за якими в них навчаються майбутні фахівці; розроблення й поширення конспектів уроків, позакласних занять, бізнес-проектів тощо з розвитку підприємницької компетентності майбутніх фахівців).

Центри сприяють зміцненню зв'язків закладів освіти з місцевими органами влади, державними службами зайнятості, потенційними роботодавцями, які у переважній більшості є представниками малого та середнього бізнесу. Свідченням цього є масові заходи, проведені спільно з партнерами (всеукраїнські тижні професійної освіти, ярмарки й фестивалі професій, дні відкритих дверей, дні кар'єри, міжнародні проекти, конференції тощо) й визнані представниками закладів П(ПТ)О

як найбільш успішні. Відтак доцільним є створення всеукраїнської комунікаційної платформи для взаємного обміну Центрів інформацією та поширення кращого досвіду з підготовки молоді до підприємницької діяльності.

Завдяки діяльності Центрів у закладах П(ПТ)О розпочалася системна робота з відстеження кар'єрного шляху випускників, у тому числі у сфері малого бізнесу. Ці дані можуть стати одним із критеріїв ефективності роботи центру й закладу освіти щодо підготовки молоді до підприємницької діяльності. Це окреслює запит на розроблення методичних рекомендацій з організації і проведення моніторингу працевлаштування випускників закладів П(ПТ)О, що готують фахівців для різних галузей господарства України, зокрема – у сфері малого бізнесу.

Результати історико-порівняльного огляду щодо потенційних можливостей вітчизняних і зарубіжних систем підготовки до підприємницької діяльності, задоволення індивідуальних потреб випускників закладів професійної освіти в особистісному розвитку і кар'єрному зростанні, а також розширення їхніх прав і можливостей формально і на державному та регіональному рівнях визнається пріоритетом в Україні, майже так, як це має місце у країнах Європейського Союзу та задекларовано Організацією Об'єднаних Націй. Офіційно стверджується і підтверджено нормативними документами, що ефективна підприємницька освіта є ключем до розширення потенціалів молодіжного підприємництва. Але у практичній площині суспільство недостатньо підготовлене для реалізації державних планів і програм, значним недоліком яких є ігнорування фінансових потреб для їх успішної реалізації. Але є надія, що вступ до ЄС відкриє нові можливості для розвитку вітчизняної підприємницької освіти і консультування з молодіжного підприємництва стане надійним фактором використання підприємницьких талантів молодих людей і послаблення обмежень на ринку праці, що є життєво важливими механізмами для створення робочих місць та інклюзивного зростання кількості осіб, включених у процес підприємницької діяльності, збільшення ступеня участі всіх громадян в економічному розвитку країни.